

PEDAGOGIJA.

IV. KNJIGA.

POVIJEST PEDAGOGIJE.

SASTAVIO
STJEPAN BASARIČEK.

*Perko
Kry. 1916*

TREĆE SASVIM PRERAĐENO IZDANJE.

Cijena 5 kruna.

ZAGREB
NAKLADA HRV. PEDAGOŠKO-KNJIŽEVNOGA ZBORA.
1916.

nesamo pisali, nego obično i govorili; ali nijesu čitali starih klasika, pače su mnogi bili protiv toga, da ih kršćani uopće čitaju, jer su se bojali, da ih ne zamami ljepota njihova oblika i jezika, pa da ne prihvate i neznabožački duh, kojim su zadahnuti. Poradi toga bio je način, kojim su pisali, a i govorili ili predavali školastički naučenjaci, sasvim loš i nedotjeran. Radi stvari (sadržaja) zanemarili su posve oblik, pa su misli svoje, koje su često bile vrlo duboke i temeljite, izricali nejasno, zamršeno i suhoparno latinskim jezikom, koji je bio iskvaren, te pun gramatičkih i osobito stilističkih pogrješaka.

Našlo se međutim ljudi, koji su unatoč odvratanju od starih klasičkih djela posegnuli za njima, pa su bili začarani njihovom divnom ljepotom. S velikim zanosom govorili su o njoj i pobuđivali zanimanje za nju u svjema, naročito pak odličnim i obrazovanim krugovima, pa su nastojali i sami, da ih nasljeđuju u svojim djelima ili spisima. Ti ljudi nazvali su sami sebe humanistima, jer da rade za humanost, t. j. za to, da se ojača ili podigne ono, što je čovječansko (humano) u čovjeku. Lozinka im je bila: „Čovjek sam, i što je čovječje, ne držim, da mi je tude“. (Homo sum; humani nil a me alienum puto). Na mjesto dotadašnjega čisto religijskog i vrhunarnoga ideala, koji se potpuno postići mogao samo u borbi s prirodom uopće, a čovječjom napose, došao je sad ideal čistoga čovječstva. Kao svrha čovječjega života nije se smatralo više zatajivanje sama sebe i potpuna skrušenost, nego jačanje čovječjega samočuvstva i svega onoga u njemu, što mu je priroda dala, i što ga može učiniti pravim i potpunim čovjekom. Taj pravac u shvaćanju svijeta i života, koji na mjesto ciljeva, što su nad prirodom i čisto duhovne naravi, postavlja prirodne i čisto čovječje ciljeve, nazvan je humanizam.

2. Pokretači humanizma.

Kulturne tekovine starih Grka i Rimljana ležale su dugo pokopane. Neki nijesu htjeli, a neki se nijesu usudili u njih dirati i iznositi ih na svijetlo svijeta, jer se to nimalo nije preporučivalo, pače se gdješto i zabranjivalo. Ipak se našlo učenih ljudi baš među svećenicima nesamo u Italiji, nego i u Francuskoj, Engleskoj i Njemačkoj, te su se već počevši od jedanaestoga stoljeća stali zanimati za djela starih klasičnih pisaca

i marljivo ih proučavati. U Chartresu je glasoviti učitelj Bernard, a poslije njega i znameniti učenik njegov Vilim Konšeski, s učenicima svojim čitao stara klasična djela, i pomnivo ih tumačio. U Orleansu je bila također vrlo znamenita škola, u kojoj su se proučavali stari klasici. Plodovi toga rada vide se u čistom i pravilnom latinskom jeziku, kojim su još u dvanaestom stoljeću pisali neki pisci, što su učili u tim školama, a i u dubokom i svestranom obrazovanju, kakvim su se mnogi od njih odlikovali.

Najdivnije pjesničko djelo srednjega vijeka „Božanska komedija“ (Divina Commedia), što ga je talijanskim jezikom spjevao Dante Alighieri (g. 1265.—1321.), odaje duh starih klasika, te dokazuje, da je veliki taj pjesnik čitao barem stare pjesnike rimske. Njim je Dante pobudio smisao za lijepu knjigu i tim znatno prokrčio put humanizmu, makar nije za nj neposredno ništa uradio.

Mnogo više učinio je za humanizam svećenik i ovjenčani pjesnik Franjo Petrarca (g. 1304.—1374.). Njega je s grčkim piscima upoznao redovnik Barlaam, koji je grčki jezik naučio bio u Kalabriji, a i u samoj Grčkoj, gdje je dulje boravio, da usavrši svoje obrazovanje. Vrativši se u domovinu stao je buditi zanimanje za grčki jezik i knjigu, pa je i Petrarku učio grčki jezik i s njim zajedno čitao Platonova djela. Svojim pjesničkim djelima i popularnim filozofskim spisima nastojao je Petrarca, da pobudi zanimanje za Platonovu filozofiju. Aristotelu nije volio, a na one, koji su slijedili njegovu filozofiju, upravo je mrzio, jamačno zato, jer su to bili glavni zastupnici skolasticizma. S velikom ljubavlju je proučavao i latinske klasičke pisce, te osobito preporučivao Virgilova i Ciceronova djela.

Za humanizam prionuo je i znameniti talijanski književnik Ivan Boccaccio (g. 1313.—1375.). Grčkomu jeziku učio ga je Barlaamov učenik Leontij Pilat, koji je nastojanjem njegovim bio postavljen na učiteljsku stolicu, što je za izučavanje grčkoga jezika, napose pak na izučavanje Homera bila osnovana (g. 1357.) u Firenci.

Tako bijaše zemljište za humanizam u Italiji već spremljeno, kad su onamo počeli dolaziti grčki naučenjaci, te su ovomu pokretu pomogli do pobjede. Prvi od njih bijaše Manuel Chrysolora, koji je najprije u Italiju došao kao poslanik grčkoga cara, ali se poslije (g. 1396.) u njoj stalno nastanio. Učio je u mnogim talijanskim gradovima grčki jezik i obrazovao mnoge naučenjake,

prezirali i školastičku filozofiju kao prostu sofisteriju i rugali su se Aristotelovim djelima, a mjesto njegove „suhoparne logike“ preporučivali su Platonova djela. Ni drugih fakulteta ili struka sveučilišnih nijesu štedjeli humanisti. Teologija im nije bila s voljom baš radi toga, jer je bila u svezi sa školastičkom filozofijom, premda su mnogi od njih hvalili crkvene oce, naročito sv. Augustina, sv. Ambroziju i sv. Jeronima, možda i zato, jer su pisali lijepim latinskim jezikom. Ni pravnu nauku nijesu osobito cijenili, pa su držali, da je bez svake vrijednosti za obrazovanje. Humanistička nauka (poezija) da je spram nje kao svijetlo spram sjene. Napokon nijesu humaniste bili zadovoljni ni s medicinom, kako su je učili u sveučilištima učitelji te nauke, koji su slijepo slijedili samo autoritete (Hipokrita i arapske liječnike), i tako je njihova nauka bila puko pogađanje kao i astrologija.

Prema tom je jasno, da su humaniste tražili promjene ili preinake u sveučilištima. Razumijeva se, da su se tomu sveučilišta, t. j. njihovi učitelji, od veće česti protivili, te se zapodjela borba, koja je prilično dugo trajala, jer neka sveučilišta nikako nijesu htjela da popuste. Najdulje je borbu vodilo sveučilište kolonjsko, protiv koga su (g. 1515.—1517.) humaniste napisali spis: „Poslanice mračnjaka“ (*Epistolae virorum obscurorum*), te najoštrije navalili na stara sveučilišta i njihove učitelje. Od sviju pak sveučilišta prvo je bilo bečko, gdje je humanizam našao dobro utočište, jer su u njemu u drugoj polovini petnaestoga stoljeća držana pojedina humanistička predavanja. No to je valjalo zahvaliti zagovoru i zaštiti humaniste Eneja Silvija, poslije pape Pija II., koji je (od g. 1442.) radio u državnoj kancelariji cara Fridrika III. u Beču. Kad je pak stupio na carski prijesto Maksimilijan I., počeo se humanizam još više širiti u tom sveučilištu. Ovjenčana dva pjesnika Spiesshaimer (*Cuspinianus*) i Konrad Pickel (*Celtes*) pozvani su sada u Beč, te je (g. 1449.), provedena reforma artističkih nauka, a naskoro zatim (g. 1501.) osnovan je poseban humanistički fakultet, nazvan „*collegium poetarum*“ s četiri učitelja i s pravom, da može podijeliti akademijsku čast ovjenčana pjesnika (*poeta laureatus*). Svi, koji su stekli takvu čast, dobili su pravo, da mogu u svjema sveučilištima rimskoga carstva predavati o poeziji i elokvenciji. Taj fakultet nije se baš dugo držao, ali humanistička predavanja nastavila su se ipak i dalje u sveučilištu. Tako je humanizam prodirao sve više i u druga sveučilišta, pače i isto kolonjsko

sveučilište moralo je popustiti, te su i tamo na koncu petnaestoga stoljeća uvedena neka humanistička predavanja. Razumijeva se, da se zastupnici staroga i novog obrazovanja nijesu najljepše gledali, jer humaniste (*poetae*) prezirući školastički latinski jezik i praznu logiku, kako se učila u artističkom fakultetu, nijesu htjeli, da se podvrgnu ispitima, kojima se dobivala čast magistra, i po propisima sveučilišta pravo obučavanja u njemu.

Mnogo lakše nego u sveučilišta prodr'o je humanizam u druge škole. Sveučilište je zajednica naučenjaka, te ima osobita svoja prava, naročito pak autonomiju u pogledu nauka. Da se provede u njemu neka preinaka ili reforma, treba da se većina članova za to zauzme, a takva većina se teško uvijek nađe ili složi, naročito ako se uzme na um, da mnogi, osobito stariji ljudi, rado ostaju kod onoga, na što su navikli. Kod manastirskih i katedralnih, a pogotovo kod gradskih škola, bilo je to drukčije. U njima je odlučivala samo volja skolastika ili rektora, a njegovi pomoćnici (*lokati*) trebalo je da rade u školi onako, kako je on naredio. Čim je dakle on pristao uz humanizam, dobila je njegova škola značaj humanistički.

Kao što je humanizam drukčije shvaćao svijet i život nego skolasticizam, tako je i uzgajanju i obuci u školi postavio drugi zadatak ili cilj. Mjesto poniznosti, koja se dotle postavljala kao najveća krepost i ideal uzgajanja, preporučivalo se sada častoljublje, koje da najviše pobuđuje čovjeka na velika i dobra djela. Poseban cilj uzgajanju nijesu stariji, naročito talijanski humaniste odredili, nego su općeno tražili plemenito vladanje (*ingenui mores*) i krepost. Tek poslije ustanovljen je zadatak radu u humanističkim školama ovako: „mudrost, vještina govornička i pobožnost (*sapiens atque eloquens pietas*). Pri tom su vještinu govorničku stavljali pred mudrost, ili barem kao uvjet za nju. Tko nastoji, rekoše oni, da lijepo govori, taj se navikne na to, da o svjema stvarima mudro misli tako, te „ni sjena nije bliže tijelu nego mudrost govorništvu“. Poradi toga da su stari Rimljani govornišтво s pravom nazvali „čovječnost“ (*humanitas*), jer da se čovjek od ostalih stvorova ne razlikuje umom nego govorom (*non ratione, sed oratione*). Jezgra obrazovanju u humanističkim školama bila je stoga vježbanje u govoru po uzoru starih govornika. S tim u savezu, bolje reći prije toga, učila se gramatika, pa i logika i dijalektika; ali ne

elemente upletali u kršćansku vjeru. No kako je već spomenuto, nije ih pri tom toliko vodilo preziranje kršćanstva samoga, koliko mržnja na dotadašnje njegove zastupnike, školastičke teologe i filozofe. Za sama pitanja vjere nijesu oni, osim nekih izuzetaka, pokazivali mnogo interesa. U ostalim zemljama, naročito pak u Njemačkoj, nijesu humaniste bili tako hladnokrvni u stvarima vjere, nego su se upravo najznamenitiji od njih uveliko zanimalo vjerskim pitanjima, pa je jamačno to njihovo zanimanje pridonijelo mnogo vjerskomu pokretu, dotično reformaciji.

Kako je poznato, bilo je pojedinih redovnika, te su pri-anjali za humanizam; no redovi su mu se uopće protivili. Najodlučniji su u tome bili Dominikovci, koji su se smatrali kao začetnici školasticizma i glavni zastupnici aristotelске filozofije. S njima su humaniste vodili dugotrajne i žestoke borbe.

5. Jeronimovci i njihove škole.

Rasadnici humanizma u Holandiji, sjevernoj Njemačkoj i sjevero-istočnoj Francuskoj bili su domovi (kuće) Jeronimovaca, bolje reći njihove škole. Jeronimovci zvala se zajednica, što ju je u Deventru u Holandiji u drugoj polovici četrnaestoga stoljeća osnovao Geert Groote ili Gerardo Veliki (Gerhardus Magnus). Ime svoje dobila je po zaštitniku (patronu) svom sv. Jeronimu, ali jer je zaštitnikom svojim priznavala i sv. Grgura, nazvali su je i Grgurovcima. Zajednica Jeronimovaca nije bila red, kao što su bile zajednice Benediktovaca, Dominikovaca, Franjevac itd., nego dobrovoljno udruženje bez redovničkih zavjeta (voluntarie extra religionem), te su ih nazivali i „Braća dobre volje“ (bonae voluntatis) ili pak „Braća zajedničkoga života“ (communis vitae). Stanove svoje nijesu Jeronimovci zvali manastiri nego domovi ili kuće; to znači, da nijesu bili odijeljeni od svijeta ili zatvoreni, kao što su bili redovnici.

Jeronimovci nijesu živjeli od milostinje nego od rada, te su se bavili i zanatom, a osobito su prionuli za rad u školi. Gdje god su imali svoj dom, tamo su podigli i svoju školu, a preuzimali su pojedine razrede i u drugim školama u istome mjestu. Narod im je volio i rado je slao djecu k njima u školu, jer su obučavali siromašnu djecu besplatno, a jednako su pazili siromašne kao i bogate; oni su bili pravi učitelji i prijatelji naroda (puka), te su davali djeci knjige i sabirali ih oko sebe,

pa im priređivali pobožne i poučne zabave, a u potrebi pribavljali im i posla ili hrane.

Jeronimovačke škole bile su vrlo dobro uređene, a proveo je njihovo uređenje nasljednik Gerardov Radevin, jer Gerardo je umr'o naskoro za tim, kako je osnovao bratsku zajednicu. Na čelu svakomu domu bio je rektor, prior ili prepozit. Prvi iza njega bio je skriptuarij, koji je braću i naučnike učio čitanju i pisanju, pa njihove literarne vježbe rukovodio, izbor knjiga za čitanje određivao, zgotovljene rukopise pregledao i svake nedjelje rektoru radi kontrole predavao. Uopće je skriptuarij nadzirao vaskoliki naučni rad braće i naučnika. Osim njega radio je u zavodu i librarij, koji je sabirao rukopise, pa „magister novitiorum“, koji je upućivao novake.

U jeronimovačkim školama učilo se čitanje, pisanje i pjevanje, ali i latinski jezik, a poslije, kad je prevladao humanizam, i grčki. U to doba nije se mnogo marilo za materinski jezik, pa bi u jeronimovačkim školama kaznili svakoga, koji bi govorio materinskim jezikom. Na obuku u vjeri jako su pazili Jeronimovci, pa su marljivo čitali sv. pismo. Gerardo Veliki odredio je: „Evangelje Hristovo neka je temelj vašemu učenju i izvor vašemu znanju; zatim neka dođu poslanice sv. Pavla, djela apostolska i uzvišeni spisi sv. otaca“.

Sam Gerardo Veliki nije bio prijatelj svjetovnim naukama, naročito onima, što se broje u sedam slobodnih nauka, te veli: „Ne daj nikakakva sata geometriji, aritmetici, retorici, dijalektici, gramatici, poeziji, pravu i astrologiji. To sve ne vrijedi ništa za pobožnost“. Ni onih nauka, koje se bave o moralu, ne preporučuje on, nego samo veli o njima, da su „najmanje opasne“. Taj savjet nijesu uvijek slijedili Jeronimovci. Kad su naime neki od najznamenitijih Jeronimovaca bili u Italiji, da se usavrše u znanju i upoznali se tamo s humanizmom, prenesli su ga u svoju domovinu, te su ga s velikim uspjehom širili. Razumijeva se, da su onda osim sv. pisma i sv. otaca u školama čitali i stare klasike. Uza sve to održao se među Jeronimovcima i u njihovim školama kršćanski duh. O tom duhu svjedoči najjasnije djelo Jeronimovca Tome Kempenskoga (g. 1380.—1472.) s natpisom: „Stope Hristove“, koje je napisano uzornim latinskim jezikom, a dodanas je prevedeno u mnoge jezike, pa je izišlo po tripit i u hrvatskom prijevodu. Neki misle, da Tomo Kempenski nije pisao to djelo, nego da ga je samo prepisao, a drugi

čuvstva i slobode osobnoga uvjerenja kao i u mržnji na škola-
stičku nauku, naročito na teologiju i filozofiju. Sa svom strasti
i poznatom žestinom jarosti svoje navalio je Luter na Aristotela
i nazvao ga je „slijepim neznabožčkim majstorom“ — „pro-
kletim oholim i lukavim neznabošcem“ — i „lijenim magaretom“. No to mu nije bilo dosta, nego se isto tako žestoko oborio i na
sama sveučilišta, jer da se u njima, kao svuda, što je podigla
crkva, gaji samo grijeh i zabluda. Mnogi propovjednici, pristaše
Luterovi, pošli su još i dalje, pa su osuđivali nesamo škola-
stičku nego i svaku drugu nauku, jer sve da je suvišno osim riječi
Božje; zato pak da je potreban samo „duh“, a nikakva učenost.

Hajka, što je tako podignuta, urodila je zlim plodom, jer
je zanimanje za nauku počelo silno padati i škole su opustjele,
ili sasvim propale. Teški udarac zadesio je naročito sveučilišta.
Na nauke se malo tko dao, a i oni, koji su dotle učili u sve-
učilištima, ostavljali su ih u velikom broju. Prije su mnogi učili
radi toga, jer su mislili stupiti u svećenički stalež i tako steći
kakvu crkvenu čast ili nadarbinu (prebendu). No pošto su mnogi
manastiri dokinuti, a različne crkvene zaklade, koje su dotle
dobrim dijelom služile izdržavanju učitelja i đaka u sveučilištima,
namijenjene drugim svrhama, odvratili su se od nauke svi oni,
koje je k njoj privlačio te vrste interes. I mnogi sveučilišni
učitelji napuštali su svoje zvanje, ponajviše zato, jer im je po-
nestajalo slušača. Na samom vitenberškom sveučilištu, gdje je
osim Lutera bio učiteljem glavni mu pristaša i glasoviti huma-
nista Melanchthon, počeo je (od g. 1522.) broj slušača padati
tako, da su bili prinuđeni, tobože radi kuge, to sveučilište
(g. 1527.) premjestiti u Jenu. Erfurtsko sveučilište, koje je prvo-
od sviju pristalo uz Lutera, palo je tako, da je upisivanje u nj
naskoro sasvim prestalo. I u drugim nekim sveučilištima umanjio
se jako broj đaka. Bečko sveučilište ponosilo se još na početku
šesnaestoga stoljeća najvećim brojem đaka, a sada (g. 1530.)
bilo ih je tek trideset. U nekim sveučilištima bilo je više uči-
telja nego đaka.

I druge škole zadesila je zla sudbina. Gdje je nestalo ma-
nastira i kaptola, tamo je nestalo i njihovih škola. Gradske škole
stale su također propadati, jer su se mnogi roditelji ustručavali
slati svoju djecu i još k tomu prinosima svojim potpomagati
„kule, u kojima gospoduje sotona“, i u kojima se „gaji zabluda
i grijeh“. Činilo se, da će svijetom zavladati pravo barbarstvo.

Poradi toga se Erazmo Roterdamski (g. 1528.) gorko potužio
veleći: „Gdjegođ zavlada Luterstvo, tamo propadaju nauke“.

Napokon su i sami reformatori spoznali opasnost, koja
mora nastati, ako se ne stane na put hajci, što je povedena
protiv nauke i škole. Melanchthon je stoga u predgovoru k Lu-
terovu spisu o školama izjavio, da bi valjalo jezik odrezati sva-
komu, koji s propovjedaonice neiskusnu mladež odvraća od
nauke. I sam Luter osjetio je sada potrebu, da se zauzme za
nauke i škole, pa da ih preporuči onima, koji su mogli, pa
i trebali da se za njih brinu.

Prije svega napisao je (g. 1524.) toga radi poslanicu
načelnicima i vijećnicima sviju gradova u Njemačkoj,
u kojoj se najprije tuži na to, što škole posvuda u Njemačkoj
propadaju, pa onda veli, da je nekršćanski, ako se tražeći nauke
misli samo na trbuh. Ako su prije djecu slali na nauke zato,
da budu popovi, redovnici i koludrice, pa da onda mogu trošiti
crkveno dobro — veli Luter — onda ih valja sada u škole slati
za to, da se mogu sami hraniti. Što roditelji sada svoju djecu
ne daju na nauke, jer više nema nadarbina, dokazom je, da su
se prije brinuli samo za trbuh, a ne za dušu svoje djece. Ako
je prije mladež zapala u vražje mreže kroz manastire, škole
i staleže, onda sada mora da u njih dospije kroz neznanje.
Ozbiljna je i velika stvar, jer je u prilog Hristu i svijetu, da se
mladomu naraštaju pomogne i svjetuje. Tim činimo dobro i svjema
nama. Tolik se novac daje za putove, nasipe, bunare i slične
stvari, koje su potrebne za vremeniti mir i udobnost grada; zašto
da se ne troši barem toliko za nauke žednu mladež i ne postavi za
učitelja jedan ili dva sposobna čovjeka. Dosad su se silne svote
davale za crkvene svrhe, a sada smo se, hvala Božjoj milosti,
osobodili od takva podavanja, pa bi trebalo da taj novac da-
jemo za škole. Da se daje za manastire i mise, tomu se nije
protivio sotona, nego je još ljude na to poticao; sada ih pak
odvraća od toga, da daju štogod za škole, jer čuti, da taj posao
nije u prilog njegojoj stvari. Sada imamo u Njemačkoj najfinijih
i najučenijih glava iskičenih jezicima i svakojakim znanjem, te
se može dječak tako učiniti, da za tri godine u petnaestoj ili
osamnaestoj svojoj godini više zna, negoli se prije moglo na-
učiti za dvadeset ili četrdeset godina. A što se dosad u visokim
školama i manastirima učilo, negoli kako će da budu magarci,
klade i jarci. Istina je, prije negoli bih htio, da visoke škole

i na čelo crkvi u svome području, a ujedno preuzeli dužnost, da se brinu nesamo za crkvu nego i za školu. Svuda je sada trebalo uz crkveni red (statut) izdati i školski red. Pri tom je odlučno sudjelovao Melanchthon, i može se reći, da je upravo on protestantsko više školstvo u Njemačkoj reorganizirao, i to u prvom redu uzornim uređenjem nauka u vittenberškom sveučilištu i saksonskim školskim redom (od g. 1528.), a zatim savjetom i uputama, što ih je zamoljen za to, davao upravi pojedinih zemalja i gradova. To mu je pribavilo časno ime „praeceptor Germaniae“.

Budući da je svjetovna vlast, naime knez ili vladalac, dobio vlast nad školama, dakle i nad sveučilištima, naročito u protestanskim zemljama, ograničena je donekle njihova samouprava, ali je netaknuto ostalo njihovo pravo, da biraju rektora i da vrše sudbenu vlast nad svojim članovima. Promocije su izgubile crkveni značaj, a prestalo je i nagrađivanje sveučilišnih učitelja crkvenim nadarbinama; isto tako nije se sada tražilo od njih, da budu neoženjeni, pa je nestalo i zajedničkoga stanovanja u kolegijima ili u burzama, naročito u Njemačkoj.

U svjema protestantskim sveučilištima preuređeni su prije svega teološki fakulteti. Mjesto dogmatike i kanonskoga prava, koji su dotle bile glavne nauke teologa, stoji sada na prvome mjestu eksegeza (tumačenje) sv. pisma. Teološki fakulteti postali su i crkvena oblast u protestantskim zemljama, pa im je pripadalo pravo, da nadziru, kako se uči riječ Božja, a rješavali su i sve raspre u crkvenim stvarima. I odobravanje (cenzura) sviju knjiga bila je stvar teoloških fakulteta, kao što su se u njima obrazivali i ispitivali kandidati za propovjedničku službu.

Uza sve to ugled teoloških fakulteta je u ovo doba znatno pao, kao što i ugled svećeničkoga ili propovjedničkog staleža. Budući da su pravnici zauzeli najviša mjesta u upravi zemlje ili države, i tako zagospodovali njom, stali su plemići sve više polaziti juridički fakultet, koji je tako postao najodličniji, te je najviše utjecao na život u sveučilištu. Mimo obične borbe riječima počela su se sada javljati i borbe mačevima ili dvoboji. I artistski fakultet se preobrazio, te se sada voli zvati filozofski, ali mu je još uvijek zadatak, da daje opće naučno obrazovanje kao pripremu za tri viša fakulteta, koji podaju stvarno obrazovanje za izvjesne struke. Aristotelova filozofija gospoduje još uvijek na tom kao i na teološkom fakultetu.

Kad je reformacija toliko utjecala na sveučilišta, onda je dosljedno morala da proizvede neke promjene i u višim školama, koje su spremale đake za njih. Mnoge od tih škola, prestale su, kako je već spomenuto poradi nedostatka učenika, ali su se gdje koje od njih opet podigle, a i neke nove su osnovane. Od priroda glavnica i dobara doknutih manastira osnovane su nove škole i nazvane ili manastirskima (u Vittenberškoj) ili kneževskima (u Saksoniji); posljednje su tako nazvane, jer su ih osnovali vladajući knezovi. Osim toga opstojale su još i gradske škole.

Te škole nijesu, kao ni u predašnje doba, bile uređene jedinstveno, no ipak se može reći, da ih je uglavnom bilo dvije vrste, naime nižih i viših; jedne su spremale neposredno za sveučilišta, a druge za život ili za prijelaz u višu latinsku školu, premda se u svjema učio latinski jezik. Točna granica između latinske škole i sveučilišta nije bila ustanovljena. Događalo se, da su učenici iz niže latinske škole prelazili u sveučilište, i tamo u filozofskom fakultetu učili pripravne nauke, a mogli su ih učiti i u kojoj višoj latinskoj školi, koje su zvali gimnazije ili liceji. Ako su se u njima učile i fakultetske nauke (filozofske ili teološke), onda su ih zvali akademskim gimnazijama (gymnasium academicum ili ilustre).

Ugledom za uređenje protestantskih latinskih škola, naročito u prvo doba, bijaše na putak vizitatora, koji su pregledali po odredbi kneza sve saksonske crkve i škole. Taj naputak, koji je izradio Melanchthon, poznat je pod imenom saksonski školski red, a izdan je, kako je već navedeno, g. 1528. Po njemu valjalo je djecu obučavati latinskim jezikom; grčki jezik nije se učio, jer bi se učenjem više jezika odveć opteretila mladež. Preporučilo se također, da se ne upotrebljava mnogo knjiga najedamput u obuci. Učenike trebalo je razdijeliti na tri odjela (hrpe ili razreda), a svaki je trajao više godina. U prvom odjelu se učilo čitati i pisati iz latinske početnice, koju je sastavio Melanchthon (*Enchiridion elementorum peurilium*); poslije toga se učila gramatika Donatova i Katonova. U drugom odjelu vježbali su se učenici u gramatici, prozodiji i metrici na temelju Ezopovih basana. U trećem odjelu nastavljalo se to vježbanje i čitali su se odlomci iz Virgila, Ovida i Cicerona, usto se učila retorika i dijalektika, a prvi sat poslije podne muzika; jedan dan u nedjelji učila se nauka vjere. Oba gornja

Da učenike priuči na samoupravu i da u njima pobudi častoljublje, uveo je Trotzendorf u svojoj školi ono, što neki uvode danas i ističu kao osobitu novost. On je naime svu upravu i sudbenost, koju je uredio u duhu rimske republike, povjerio svojim učenicima, te im dao i imena časti, kao što su se upotrebljavala u starom Rimu. Upravu je naime vodio glavni kvestor, pa su mu bili podređeni kvestori pojedinih odjela (tribusa), a pomagali su im efori i ekonomi. O prestupcima učenika sudio je senat, a članovi su mu bili: konzul, dvanaest senatora i dva cenzora. Birali su ih odjeli, a mijenjali su se svakoga mjeseca. Kad bi koji učenik štogod skrivio, trebalo je da se brani pred senatom. Osam dana dalo mu se, da se spremi za odbranu, koju je valjalo izreći latinski. Ako se valjano branio, naročito ako mu je govor bio pravilan i lijep, onda su mu oprostili kazan. Svaku osudu je potvrdio rektor kao „dictator perpetuus“.

Uvjerili smo se iz navedenoga, da su se reformatori prilično pobrinuli za više škole, i da je u njima vladao čisti humanizam zadahnut vjerom u duhu protestantizma. Za niže ili osnovne škole nijesu toliko marili. Luter je doduše, kako je već spomenuto, svoj rad namijenio cijelomu narodu, a nesamo višim slojevima, ali njemu je pred očima bila više crkva, dotično vjerska obuka negoli općena prosvjeta. U spisu „Njemačka misa i red službe Božje“ (g. 1526.) zahtijeva Luter, da se s propovijedaonice u izvjesno vrijeme tumači katekizam, i da se onda kod kuće djeca i služinčad ispituju o onom, što su čuli u crkvi.

Melanchthon je u tome pošao dalje, pa je u napomenutoj već „Uputi vizitatora“ (g. 1528.) odredio, da se vjerska obuka podaje nesamo u crkvi nego i u školi. On doduše ne traži, da se podižu nove škole, nego zahtijeva samo, da u školama, koje su već onda bile osnovane, učitelj nesamo nedjeljom nego i u jedan radni dan daje govoriti molitve (Oče naš, Vjervanje, Zapovijedi), pa da ih tumači, a usto da daje učiti i neke psalme, koje treba također da protumači.

U crkvenim i školskim redovima, koji su izdani poslije toga izneseni su isti zahtjevi, koje je Melanchthon istaknuo. U gradovima, gdje su već otprije opstojale škole, mogli su se ti zahtjevi lako ispuniti, jer se tim dotadašnja obuka samo dopunila. Na selima je bilo teže, jer obično u njima nije bilo škole. Sami propovjednici, naročito većih ili rastepenih župa nijesu dospjeli, da djecu ispituju o onom, što su im tumačili, pa su

tu dužnost obično povjeravali crkvenim podvornicima. Tako su postale župne škole u protestanskim zemljama, koje su se naročito onda pokazale kao prava potreba, kad je uvedena konfirmacija, naime onaj čin u protestantskoj crkvi, gdje je mladu kršćaninu ili kršćanki (od 14 do 16 godina) valjalo javno i svečano očitovati svoju vjeroispovijest. Za taj čin trebalo je spremi mladež tako, da je valjano naučila katekizam i bibliju, a to se moglo lako i s potpunim uspjehom postići tek onda, ako je umjela čitati. Poradi toga se nastojalo o tom, da se svuda, gdje je ikako bilo moguće, osim obuke u vjeri uvede i obuke u čitanju, pa i pisanju, a gdješto i u računanju. U tom su mnogo učinile i vlade pojedinih protestantskih zemalja.

Poznato je, da je protestantstvo u mnogim krajevima, gdje stanuje naš narod, našlo pristaša, pa i moćnih zaštitnika. Da su pak oni, koji su bili glavni zastupnici njegovi kod nas, pomišljali i na pomoć škole, vidi se po tom, što su Antun Dalmatin i Stjepan Istranin izdali (g. 1561.) ćirilicom i glagolicom svoj „Azbukvar“.

7. Ustuk reformaciji i katoličke škole.

Reformacija je puno jada zadala katoličkoj crkvi, naročito tim, što je odbila silu kršćanskoga svijeta od nje. U drugu ruku je i povoljno djelovala, jer je bila povodom, da su se oni, koji su ostali vjerni katoličkoj crkvi, prenuli i stali ozbiljnije razmišljati o tom, kako da se ukloni opasnost, koja je mogla nastati od reformacije. Valjalo je prije svega odstraniti različne zloporabe, koje su se malo pomalo uvukle bile u katoličku crkvu, a onda nastojati o tom, da joj se poda nov život i nova snaga.

Zadatak taj preuzeo je tridentski crkveni sabor (g. 1545. do 1563.). Na njemu su stvoreni mnogi zaključci, kojima se stara katolička nauka protiv nove protestantske nanovo potvrdila i proglasila. Ujedno je određeno, što bi valjalo učiniti, da se učvrsti vjera u srcu tako naroda, kako i svećenstva, pa da se tako učini voljnim i sposobnim za otpor protiv navala s protivničke strane.

Sabrani na tom saboru dostojanstvenici crkveni dobro su shvatili, da treba protivnika suzbiti istim oružjem, kojim je on zapodio borbu i kojim misli steći pobjedu. To oružje bilo je, kako je već razloženo vjerska obuka mladeži. Po Luteru je naime mladež „sjeme i vrelo crkve“. — „Ako zanemarimo mladež“,

Što se samoga uzgajanja ili obrazovanja volje tiče, Isusovci su prihvatili i još većma istakli onaj cilj, koji su postavili sv. oci i pred očima držali uzgajatelji još prije skolastičkoga doba. To je bila, kako je poznato, poniznost, koju su smatrali kao temelj svake kršćanske kreposti. Sama družba tražila je od svojih članova još veću poniznost negoli drugi redovi. Volja svakoga treba da se izgubi ili utone u volji starješine ili generala reda. Nijedan član reda nije smio moliti, da dobije profesiju, t. j. da bude stalno primljen u red, a nije mogao tražiti ni to, da mu se podijeli kakav akademijski stepen ili čast. Sve to zavisilo je od volje poglavara, naime od generala, provincijala, rektora i kancelara sveučilišta. Načelo autoriteta vrijedilo je kao glavno i najviše načelo.

Prema tome valjalo je udesiti uzgajanje u isusovačkim zavodima, dotično skolama. Učenici treba da budu „ponizni, istinski pobožni i umrtveni“ (*humiles et vere pii et mortificati*). To se tražilo nesamo od onih, koji su bili primljeni u red, nego i od ostalih (eksternih) učenika. Osim općih pobožnih čina, koji su se vršili svaki dan, valjalo je, da se vrše i posebne duhovne vježbe (*exercitia spiritualia*), za kojih je valjalo šutjeti i samo moliti, te razmišljati o grijesima svojim i ljudskoga roda, a uz to što življe predočiti sebi tešku muku i smrt Isusovu kao i njegovo slavno uskrsnuće.

Kao što nije dak (školastik), koji je učio nauke akademijske, smio imati svoje volje, tako je trebalo da je u sebi uguši ili zataji i učenik latinske škole ili gimnazije. Poslušnost trebalo je i spoljašnjim načinom najtočnije izvršiti. Glasu zvona valjalo se smjesti pokoriti, te poći onamo, kamo je ono zvalo, makar se radi toga „ni započeto slovo nije moglo do kraja napisati“.

Isusovci su osobito nastojali o tom, da svoje uzgajanje očuvaju od zla. To je dobro, jer je bolje, da se zlo spriječi, nego da se liječi. No oni su u tome pretjerali, pa nijesu uvijek upotrebljavali najzgodnija sredstva, i tako se doduše jedno uklonilo, ali je na njegovo mjesto došlo drugo. Da se očuvaju od zla, nijesu učenici imali praznika osim na rijetke crkvene blagdane; mislilo se naime, da je besposlenost uzrok svakomu zlu. Pazilo se pomnjivo i na to, da se učenici ne sablazne ni činom ni riječju, pa da ne čitaju knjige, koje bi ih mogle odvratiti od kršćanske vjere ili morala. Prefekti kolegija imali su pravo i dužnost, da se iz razgovora s uzgajanicima uvjere o tom,

da li nijesu učili što god nedopuštena i da li im nije koji od učitelja što god tumačio ili predavao, što se ne slaže s propisima reda i duhom kršćanskim. I samoga pedela valjalo je saslušati „o marljivosti i napretku“ đaka.

Uza sve to nije stega bila tako oštra kao u drugim skolama u to doba. Krivce su kaznili kaznama, koje su bile u svezi sa samim prestupkom. Tko bi na pr. zakasnio k službi Božjoj, morao bi dulje ostati u crkvi, a tko bi bio nemaran u učenju, toga bi primorali, da uči i izvan određenoga za to vremena. Oštrija kazna bila je, kad bi nemarnika, ili uopće onoga, koji je učinio veću pogriješku, metnuli u „klupu za nevaljalce“ (*negligentiae scamnum*). Tjelesnim kaznama kaznili su samo najveće krivce, ali nije bilo dopušteno, da takvu kaznu izvrši član reda nego korektor, koji je bio sluga. Udaranje šakom, čuškanje itd. bilo je oštro zabranjeno.

Od pozitivnih uzgojnih sredstava, kojima se mladež može da potakne na marljivost u nauci i dobro vladanje, upotrebljavali su Isusovci poglavito natjecanje ili emulaciju. Svaki učenik dobio je naime svoga takmaka (*aemulus*), koga mu je valjalo natkriliti u svem, naime u nauci i u vladanju. Takmaci su iz sviju sila i svjema mogućim sredstvima nastojali, da izvoju sebi pobjedu, pa su gledali, da jedan drugoga uhvati u kakvoj pogriješci; bilo je pače određeno, da se međusobno ispituju i jedan drugomu pregleda pismene zadatke Isusovci su bili uvjereni, da će trajnim natjecanjem (*concertatio*) pobuditi plemenito takmičenje (*honestam aemulationem*), koje je poticalo na nauku (*magnum ad studia incitamentum*). No pri tom su zabravili za to, da bi se mogle otuđ poroditi i zle posljedice, te između takmaka razviti velika zavist i ljuta mržnja, koju bi mogli iz škole ponijeti i u sam život.

Obuka u skolama Isusovaca bila je udešena prema zadatku, koji su oni sebi postavili, da se naime vojnici, koji će se boriti za crkvu i vjeru oboružaju valjanim duševnim oružjem (znanjem). Obučni tečaj obuhvatao je dva glavna stupnja ili odjela, i to niži (*studia inferiora*), u kom se podavalo opće obrazovanje, i viši (*studia superiora*), koji je bio uređen poput sveučilišta ili akademije.

U višem odjelu učila se filozofija po dvije do tri godine i teologija četiri godine. Medicina i građansko pravo, kao čisto svjetske znanosti, nijesu se učile u isusovačkim sveučilištima.

oni na osobit način malo pomalo predobiti sve društvene slojeve, naročito pak najmoćnije i najuglednije. Svojim duševnim oružjem (propovijedima, ispovijedaonicom i školom) oni su veće uspjehe postigli negoli car svojom diplomacijom i vojskom. Na početku osamnaestoga stoljeća imao je isusovački red samo u Njemačkoj asistenciji (Njemačka, Austrija, Poljska i Holandija) 209 kolegija s 89 sjemeništa.

Dosta rano nastanili su se Isusovci i u našim krejevima. Dubrovčani su zaželjeli, da bi se nekoliko otaca te družbe, stalno nastanilo kod njih, pa se stoga državno dubrovačko vijeće obratilo s osobitom molbom (g. 1560.) na papu Pija IV., a on je pristao na to i poslao im najprije dvojicu svećenika. Poslije ih je pridošlo više, pa su osnovali školu nižega reda s četiri učitelja. Na poziv zagrebačkoga biskupa došli su (g. 1607.) i u Zagreb, pa su u nekadašnjem manastiru Dominikanaca uz crkvicu sv. Katarine osnovali školu, koja je početka imala samo niži odio, ali je poslije uveden i viši (filozofija i teologija). Osim toga osnovaše Isusovci u našoj domovini škole na Rijeci, u Varaždinu i Požegi. Uz posljednju školu otvoren je naposljetku i viši odio za filozofiju. Osnutkom navedenih isusovačkih škola zadan je udarac pavlinskoj školi u Lepoglavi, te je ona napokon radi slaba polaska zatvorena (g. 1637.) za svjetsku mladež.

Budući da su potpune isusovačke škole ili akademije stekle pravo, da mogu podijeliti i akademijske stepene ili časti, to su već i stoga imale značaj i vrijednost sveučilišta. Zato su mnogi gradovi, vlade i crkvene oblasti rado gledali, da se u njihovu području podižu te vrste zavoda. I u Zagrebu se nastojalo, da Isusovci osnuju akademiju ili sveučilište, pa je veliki predstavnik zagrebačkoga kaptola Nikola Dianežević utemeljio toga radi i zakladu, a i tadašnji rektor zagrebačkoga isusovačkoga kolegija Đuro Habelić želio je, da se u Zagrebu osnuje učilište u svem ravno takvim zavodima u Evropi. Kralj Leopold I. potvrdio je (g. 1669.) Dianeževićevu zakladu, pa primio „zagrebačku akademiju pod svoju zaštitu“ i podijelio joj „sve one povlasti, koje imaju sveučilišta u njemačkom carstvu i drugim njegovim zemljama“. Sveučilište to ne bude ipak uvedeno, jer su Isusovci tražili, da kraljevu povelju potvrdi i general njihova reda u Rimu. Na to Hrvati nijesu pristali, jer nijesu mogli dopustiti, da u njihovoj zemlji iznad kralja ima još tko god kakvu vlast.

Isusovcima je u mnogim gradovima pošlo za rukom, da su u sveučilištima, još prije osnovanim, namjestili svoje članove za profesore u teološkom i filozofskom fakultetu. Gdješto se njihov kolegij sjedinio sa sveučilištem (na pr. u Beču g. 1642.). No mnoga sveučilišta, naročito u Francuskoj, digla su se protiv prodiranja Isusovaca u sveučilište i osnivanja njihovih akademija. Po dvaput (g. 1625. i 1722.) složila se liga francuskih sveučilišta protiv „vječnih neprijatelja“ svojih, te nije dopuštala, da Isusovci obučavaju makar u kojem sveučilištu; zabranjivala im je pače i propovijedanje, a nijedan sveučilišni đak nije smio da sluša nauke kod njih.

Uza sve to rastao je ugled i moć Isusovaca sve više tako, da je to postalo zazorno mnogim državicima, koji su voljeli, da se nitko ne pača u njihove poslove, a Isusovci su to na svoj način umjeli da čine, te su čestoput u politici vodili riječ. Poradi toga su neki vladari nastojali, da ih se oslobode, a to im je i pošlo za rukom, jer je papa Klimento XIV. (g. 1773.) dokinuo red Isusovaca, koji je papa Pio VII. opet uveo (g. 1814.), te on i sada radi s novom snagom u starom duhu u svjema katoličkim zemljama.

U Isusovaca je bio je običaj, da su se članovi reda samo neko kraće ili dulje vrijeme bavili obukom mladeži, a uz to im se valjalo usavršavati u izvjesnoj nauci, za koju se pokazali osobitu volju i dar. Tako se događalo, da su se učitelji često mijenjali, da su se baš najdarovitiji otkinuli od škole, pa se dali na druge možda više ili časnije, ako i ne znamenitije zadatke. Radi toga se dogodilo, da se Isusovci mogu pohvaliti mnogim naučenjacima, ali povijest pedagogije ne može da navede ni jednoga velikog pedagoga teoretika između njih. Najznamenitiji njihov pedagog bijaše svakako Petar Kanizij (njemački Hondt, polatinjeno Canisius), koji je (od g. 1551.) bio profesor i dvorski propovjednik u Beču, te je izdao veliki i mali katekizam za obuku u vjeri odraslih i djece. Tako se nauk katoličke crkve mogao s većim uspjehom širiti i ustuk učiniti nauku protestantske crkve, za koju je već Luter sastavio katekizam, te su ga upotrebljavali u protestantskim školama. Kanizij je poput Lutera izdao i početnicu ili bukvar za katoličke škole. Ta je knjižica izdana i u hrvatskome prijevodu s natpisom „Kratka azbukvica“, i to najprije ćirilicom (g. 1583.) u Rimu, a poslije latinicom (g. 1634.) u Trnavi.

sveučilišne nauke, sabrao je oko sebe darovite i valjane mladiće i osnovao za njih zavod (pedagogij), koji je od veće česti izdržavao o svom trošku. To je poslije učinio i u Mljecima. Nato ga je pozvao mantovski knez Franjo Gonzaga na svoj dvor i povjerio mu uzgajanje četiriju svojih sinova. On nije bio zadovoljan tim, da uzgaja samo kneževiče, nego je i tu podigao zavod, u kom je bilo i po osamdeset dječaka, koje je on obučavao.

Taj zavod odlikovao se tim, što je bio sagrađen poput starih palača nedaleko od kneževa dvora i grada na zelenoj livadi, koja je bila isprekrštana lijepo sagrađenim hodnicima (arkadama). U zavodu su bile velike i krasne dvorane s galerijama i dvorišta s vodometa. Mantovski građani zvali su tu palaču „kuća radosti“ (casa giocosa) pa su mnogi u nju rado dolazili i slušali predavanja Viktorova.

Nasljedujući uzgajanje starih Grka i Rimljana brinuo se Viktor Feltranski za tjelesni razvitak mladeži. Svoje uzgajnike navikavao je, da mogu podnijeti vrućinu i zimu, kišu i buru, da su zadovoljni s lakim odijelom i s prostom hranom. Usto ih je vježbao u plivanju, jahanju, trčanju, mačovanju itd., a valjalo je, da rano ustaju, kako ne bi udebljali. Viktor je naime poput Pitagore debljinu tijela smatrao kao oblak duše.

U duhu humanističkom nastojao je Viktor Feltranski, da kod svojih učenika pobudi volju za učenje tako, da ga ne smatraju kao teret nego kao ugodnu zabavu. Nije dopuštao, da se na njih navaljuje pogrdama, psovka ili batinama, nego je htio, da se opomenama djeluje na njih, pa da se zgodnim sredstvima pobuđuju na takmičenje. U tom je slijedio nazore Kvintilijanove, pa je prema njegovoj preporuci postupao i kod obuke u početnom čitanju dajući učenicima pokretna slova, da se njima sagraju i da ih slažu u riječi.

U Viktorovu zavodu čitali su se stari klasici, i to prije svega Virgil i Ciceron, a onda Livij i Kvintilijan. Pjesnike, koji bi mogli škoditi čudorednosti mladeži, nijesu čitali. Osim latinskih čitali su i grčke pisce, naročito pjesnike počevši od Homera do Ešila i Pindara. Usto su se učenici vježbali u govoru, pa su najljepša mjesta iz klasika učili naizust. Matematika, logika i metafizika bijahu također predmeti učenja u Viktorovu zavodu.

Viktor Feltranski nije bio uz one humaniste, koji su slabo marili za vjeru, ili su je pače prezirali. Kao čovjek vrlo pobožan

gledao je, da i svoju mladež uzgoji u pobožnosti, pa je s njom zajedno vršio sve vjerske dužnosti. Najviše je mrzio na onoga, koji bi se rugao vjeri ili vjerskim istinama; nije pače volio ni to, da se bez potrebe izgovara ime Božje.

b) Mafej Vegij.

Mafej Vegij (g. 1407.—1458.) bijaše učitelj lijepih znanosti u Paviji, a poslije tajnik papinskih brevea u Rimu. Za pedagošku nauku stekao je zasluga djelom: „O uzgajanju djece i njihovu čistom vladanju“ (De educatione liberorum, et de eorum claris moribus). Na pisanje toga djela ponukalo ga je čitanje djela sv. Augustina, koga je izvanredno štovao, te je dao kosti njegove majke sv. Monike prenijeti u Rim, gdje ih je sahranio u crkvi, koju je sam podigao.

Vegijevo djelo o uzgajanju razdijeljeno je na šest knjiga. U prvoj knjizi govori o dužnostima roditelja. S pravom veli on, da je uzgajanje i tjelesno njegovanje djeteta u najranijoj dobi tako znatno kao i ono, što dolazi poslije. Valjan uspjeh u uzgajanju može se samo onda postići, ako roditelji, naročito pak majka, prednjače djeci onakvim primjerom, kakvim je svomu sinu sv. Augustinu prednjačila sv. Monika.

U drugoj knjizi raspravlja se o obuci. Učenje treba da se započne sedmom godinom. Najbolje mjesto za uzgajanje djece jest roditeljska kuća, ali ih treba slati u školu, gdje su zaštićeni od ružne zabave služinčadi i babskih brbljarija. Otac treba da dolazi u školu, da se uvjeri o napretku svoga sina i da steče naklonost učiteljevu. Treba također da učitelju dade kakav dar, jer je njegov rad najteži. Najviše valjalo je po mišljenju Vegijevo paziti na to, da se dobro piše latinski u prozi i poeziji; radi toga su potrebne mnoge vježbe, a preporučuje se i deklamovanje. Na izbor pisaca, koji će se čitati, treba osobito paziti; ni cijelo sv. pismo nije za mladež, nego samo psalmi, pa mudre riječi Salamonove i Sirahove. Od starih pisaca neka se čita najprije Ezop, zatim Homer i Virgil; valja ih pak čitati za to, da se dječaci nauče lijepo govoriti. Osim klasika treba da se učenici barem općeno upoznadu s naukama, a u tome može da im posluži tako zvani „orbis doctrinarum“. Temelj svemu uzgajanju treba da bude religija. I Vegij odvraća od toga, da se djeca tjelesno kazne, jer se čestim i ostrim tjelesnim kaznama uzgaja ropsko, malodušno i nisko mišljenje.

se začas svrate u nju, da se pomole Hristu i poklone bl. Djevici ili drugim svecima. Uveče neka ispituju savjest i neka se pokaju za grijeh, što su ih učinili preko dana. Sv. misu treba da djeca slušaju, ako je moguće svaki dan; svakako pak nedjeljom i blagdanom“. Erazmo hoće da bude oštra stega kod djece, ali ne dopušta, da se tjelesno kazne. Po njegovu mišljenju ne vrijede za kršćane rečenice staroga zavjeta, kojima se slavi šiba, te je možda bila nužna u ono doba za Židove. Kršćanski uzgajatelji neka se drže opomene sv. Pavla: „Ne razdražujte djece svoje, nego ih uzgajajte u nauci i u strahu Gospodnjem“.

Ozbiljno učenje treba da se po Erazmovu mišljenju započne tek sa sedmom godinom. Dotle neka se djeca uče sve samo u sigri. Da se nauče čitati, treba da im se daju slova, ali ne samo od slonove kosti, da se njima sigravaju, kako je to preporučio Kvintilijan, nego od pečena tijesta, koja se mogu jesti.

Erazmo zahtijeva, da se s velikom pomnjom biraju uzgajatelji, i tuži se, kako su mnogi vrlo oprezni, kad treba da povjere nekomu konja, dok sina predaju tek komugod. Učitelja uopće vrlo cijeni Erazmo. Tako u spisu „O uljudnu vladanju“ (De civilitate morum puerilium) veli učitelju: „Promisli, da je tvoja služba, što je do njezina djelovanja, najbliža kraljevoj. Koliko to uzdiže srce čovjeka, kad mladeži podaje lijepo znanje i načela religije, pa tako uzgaja domovini poštene i dobre građane. Samo budale preziru zvanje, koje je uistinu tako sjajno. Ako je plaća i malena, ali sama krepost najljepše i najsajnije nagrađuje“. Na drugome mjestu veli opet: „Učitelj, ako je samo pošten, učini više koristi nego tri kanonika“ (tres canonici).

U spisu „O načinu učenja“ (De ratione studii) razvio je Erazmo svoje misli o tom, što da se uči, kojim redom i kako. Kao humanista preporečuje u prvom redu staru književnost grčku i latinsku, jer ona oživljava djetinji duh i sprema ga za shvaćanje sv. pisma. Oba jezika neka se zajedno uče, jer će se tako bolje i brže naučiti nego svaki za se. Gramatika je od velike vrijednosti; ona treba da učenika nauči čisto i jasno govoriti (oratio pura et lucida). No valja početi odmah s čitanjem, da se dobiju primjeri za pravila. Kod čitanja treba da se tumači samo ono, što je od prijeke potrebe, da se može razumjeti neki pisac. Najprije neka se svrati pažnja na suvislost misli, a zatim na ljepote i osobitosti izričaja; napokon valja da

dode i moralna primjena. Mudre rečenice (sentencije) iz pojedinih pisaca neka učenici prepisu i naizust nauče već i radi toga, da steku neku „zalihu za svoju govorničku vještinu“. Najbolji učitelj jezika je vlastito pero. Valja dakle učenike ponukati, da pišu pisma, priče, poredbe, pjesme, besjede itd.

Držeći da dostojanstvo i sreća čovjeka zavisi od jezika, pa da je jezik i nad umom, mislio je Erazmo, da valja prije učiti riječi (jezike), negoli se baviti proučavanjem stvari. Koliko je potrebno, da se uče stvarne nauke, valja ih učiti iz grčkih pisaca, jer oni su pravo vrelo sviju nauka. Za školu napisao je spis („De duplici copia verborum et rerum“), u kom je razložio, kako se mogu riječi u rečenicama na različne načine i raznovrsno mijenjati. To je pokazao na ove dvije rečenice: „Tvoje pismo me je vrlo razveselilo; dokle budem živ, spominjat ću se Tebe“. (Tua literae me magnopere delectarunt; semper dum vivam, tui meminero). Svaku od tih rečenica ponovio je u sto i pedeset promjena (varijacija).

Precjenjujući vrijednost govora humaniste su prekodredno poštovali Cicerona. Što je po njihovu sudu bio Platon među grčkim filozofima, to je među rimskim govornicima bio Ciceron; njega su nazivali „najsajnijim svijetlom sviju govornika i jedinim velikim ugledom sviju obrazovanih muževa“. Erazmo nije odobravao takvo pretjerivanje u poštovanju Cicerona, pa se u jednom svom spisu („Ciceroniamus, sive de optimo genere docendi“) tomu i oštro narugao. Nekoga slijepog nasljedovatelja Ciceronova karikirao je naime u njemu i prikazao do krajnosti smiješnim. Nosoponus — tako se zvao taj zaneseni poštovač Ciceronov — želio je više, da ga potomstvo slavi kao Ciceronovca, negoli kao sveca. Već sedam godina ne čita ništa drugo nego Cicerona i sanja samo o njemu. Sve riječi Ciceronove unesao je u veliki jedan rječnik abecednim redom, te ne će da upotrijebi nesamo ni jednu riječ nego ni jedan oblik riječi, ako ga nema u Cicerona, pa zato na pr. kaže „amabam“, a ne veli „amabatis“, jer toga nije našao kod Cicerona.

Nadovezujući na to veli Erazmo Ciceronovcima: „Vi ste uzeli na se vrlo teško breme, jer osim pogriješaka u govoru, koje su omakle samomu Ciceronu, prepisivači su zasijali gomilu pogriješaka u sve njegove spise, a i mnogi spisi, koji se njemu pripisuju, nijesu njegovi. — A vi se ugledate na sve to, dobro ili rdavo, istinito ili podmetnuto. Vaše podražavanje je vrlo

Od ostalih humanista razlikuje se Vives i tim, što traži, da se uči i materinski jezik, jer to pomaže i kod učenja tuđih jezika. U početnoj obuci valja se stoga služiti materinskim jezikom. Od tuđih jezika pripada prvo mjesto latinskomu, koji je jezik sviju učenih i obrazovanih ljudi. I grčki treba učiti, da se mogne latinski bolje razumjeti, i da se znamenita djela, koja su njime pisana, mogu čitati u originalu. Klasici su najbolje vrela obrazovanja, samo ako ne sadrže što god nečudoredna. Jezici treba da se uče više praktično nego sistematično. Najbolje se vježbamo u govoru marljivim pisanjem.

Vives navodi nauke, koje treba učiti, pa spominje logiku, fiziku, metafiziku, retoriku, gramatiku i optiku, a preporučuje i ratarstvo, graditeljstvo, brodarstvo, medicinu i pravne nauke. I povijest osobito cijeni kao učiteljicu života i dopunu vlastitoga iskustva. Svako učenje treba da vodi k samoradu i samostalnosti učenika, pa stoga valja obučavati putem, što ga određuje psihologija; treba naime od utisaka polaziti i tako stvarati predodžbe, pa onda pojmove.

Osim navedenoga glavnog pedagoškog djela napisao je Vives prije toga još jedan vrlo znatan spis: „O obuci kršćanske žene“. (De institutione feminae christinae), koji je posvetio engleskoj kraljici Katarini. U tri knjige govori se tu o dužnostima djevojke, žene, majke i udovice. Taj spis bio je prema svome napisu zaista pisan u duhu kršćanskom. Djevojkama viših staleža preporučuje Vives, da uče latinski jezik.

Vivesova djela bijahu u velikoj cijeni, te su ih mnogo upotrebljavali. I Isusovci su prihvatili neke od njegovih nazora i primijenili u svom uzgajanju, a tako i protestanski pedagogi, pače i kod pedagoga poznijih doba možemo naći tragove Vivesovim mislima.

e) Nikola Gučetić.

Nikola Gučetić (g. 1549.—1610.) bijaše potomak prastare vlasteoske porodice (di Gozze) u Dubrovniku, gdje je za života svoga održao različne službe i časti. Gotovo samouk, jer se iz Dubrovnika nije nigda udaljio, te je svršio samo dubrovačke škole, podigao se u znanju vrlo visoko i napisao više djela teologijsko-moralnih, filozofskih, retoričkih, političkih i pravnih. Priznajući njegove zasluge za nauku podijelio mu je papa Klemento VIII. čast doktora teologije i filozofije, a to je rijetko kad zapalo svjetovnjaku.

Za nas je najzanimljiviji spis, koji je Gučetić izdao (g. 1589., s natpisom „Uprava obitelji“ (Governo della famiglia). Gotovo polovina toga spisa jest čisto pedagoškoga sadržaja, a napisan je talijanskim jezikom. Strogo naučna djela pisao je Gučetić latinski; očividno je stoga, da je htio, neka bi ovaj spis poslužio i onima, koji nijesu izučili više škole. Čudno je samo, zašto ga nije — kao i nijedan drugi svoj spis — pisao hrvatski, premda se naša literatura u ono doba već prilično podigla u Dubrovniku.

U navedenom spisu Gučetićevo nema nikakvih novih pedagoških misli, pa ga zato i ne spominju strane povijesti pedagogije; ali za nas je zanimljiv nesamo stoga, što ga je napisao naš zemljak, nego i zato, što nam otkriva, koliko su misli, što su se o uzgajanju javile u ono doba u svijetu, našle odziva kod nas, i kako su ih shvatili naši ljudi.

Za Gučetića može se ustvrditi, da je u bitnosti prionuo bio za humanizam. To se vidi i po tom, što Platona zove „božanskim filozofom“, te pristaje uz njegovu filozofiju, koju su prihvaćali humaniste, a pristajao je i uz Marsilija Ficina (g. 1433 do 1499.), koji je bio prvi predstojnik platonske akademije u Firenci, što je u kneževskom dvoru podignuta bila nastojanjem humanista, i koji se u svojoj „Platonskoj teologiji“ trudio, da dovede u sklad mišljenje starih (antiknih) pisaca s kršćanskom naukom.

I iz samih njegovih misli o uzgajanju može se razaznati njegovo humanističko stajalište. Prije svega valja istaći, da je za svaku uzgojnu periodu (a razlikovao je tri, od kojih svaka obuhvata sedam godina) osobito preporučivao brigu za tijelo, koje su pedagogi prije humanizma jako zanemarivali, štoviše oni su držali, da je pomniji njegovanje njegovo upravo na štetu svrsi, koju čovjek treba da postigne.

Gučetić preporučuje roditeljima, da se skrbu za dobru hranu djeci i govori o tom, kakva treba da bude prema dobi njihovoj. Mnoge misli, što ih je o tom razvio, vrijede još i danas, ali neke su zastarjele, jer je nauka o higijeni napredovala. Tako je na pr. sasvim valjano učio, da djetetu treba davati naprije samo mlijeko, a poslije mlijeko s kruhom; ali je čudno njegovo tvrđenje, da bi dijete ostalo glupo, ako bi se hranilo takvom hranom i poslije sedme godine, kad mu valja davati tvrda i suša jela.